

**WILNO W KONTEKŚCIE ROZWOJU KULTURY CENTRALNEJ – WSCHODNIEJ EUROPY:
SPOJRZENIE NA LITEWSKIE PODRĘCZNIKI DO HISTORII**

Celem tego ogłoszenia jest odsłonić osobliwości podawane w podręcznikach litewskich o rozwoju miasta Wilna w odrębnych okresach historycznych, związek, który miały zmiany z państwem, rozwojem kultury Centralnej – Wschodniej Europy. W ogłoszeniu analizuje się, czy materiał podręczników zachęca ucznia do tworzenia autentycznego i wraz uargumentowanego opowiadania o historii Wilna.

Materiał o Wilnie, przedstawiony w podręcznikach, analizuje się kilkoma aspektami. Po pierwsze jest analizowana zawartość podręcznika, to jest, jak jest przedstawiana historia miasta, to znaczy, jakie główne fakty historyczne są podawane o Wilnie, jakim pytaniom o rozwoju tego miasta zwraca się uwagę. Po drugie jest analizowane, czy autor przedstawia jedynie fakty o Wilnie, czy też ich ocenia, interpretuje, komentuje, dąży uczniom odsłonić historię Wilna w kontekście państwa i rozwoju kultury Centralnej-Wschodniej Europy.

W badaniach dotyczących naświetlenia tematu Wilna w kontekście rozwoju kultury Centralnej – Wschodniej Europy w podręcznikach historii posłużono się metodą analizy ilościowej i jakościowej. W komunikacie analizowane są następujące elementy strukturalne: tekst autorski, fragmenty źródeł historycznych, materiały wizualne.

W celu zebrania niezbędnej informacji wykorzystano jedenaście podręczników historii z rejestru podręczników dla klas 5-12, wydanych w ciągu 8 lat (2008-2016). Analizowane podręczniki które zostały wydane po wprowadzeniu poprawek do programu nauczania z 2008 r. (*Podstawa programowa dla szkoły podstawowej, 2008*) oraz w 2011 r. (*Podstawa programowa dla szkoły średniej, 2011*).

Zgodnie z podstawą programową obowiązującą w szkołach na Litwie, uczniowie z tematem Wilno w kontekście rozwoju kultury Centralnej – Wschodniej Europy spotykają się w klasach 5, 8, 9, 10, 11 i 12.

Podręczniki do historii dla klas 5

W 5 klasie uczniowie zapoznają się z najważniejszymi wydarzeniami ich miejsca zamieszkania, Litwy oraz państw sąsiednich (*Podstawa programowa dla szkoły podstawowej, 2008*). To są dwa podstawowe kierunki historii po szkole początkowej.

W podręcznikach do historii dla klasy 5, historia miasta Wilna rozpoczyna się od Wielkiego Księcia Litewskiego Giedymina. Stwierdza się, że „W jednym z książęcych listów po raz pierwszy w historii padła nazwa Wilna - stolicy Litwy.”¹, „Książę Giedymin przeniósł stolicę do Wilna”². To są fakty chrestomatyczne o Wilnie w podręcznikach do historii dla klas 5. Jednak dalszy ciąg opowiadania o historii miasta Wilna w

¹ Laužikas Rimvydas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Kelias, Lietuvos istorijos vadovėlis, 1 d. V kl., K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2008, s. 36.

² Petreikis Darius, Litvinaitė Jūratė, Meškuotis Faustas, Ramoškaitė-Stongvilienė Rūta, Bitautas Algis, Stankutė Simona, Istorija V kl. (serija „ATRASK“), UAB „Šviesa“, 2007, s. 46.

odrębnych podręcznikach różni się. Obraz Wilna XIV w. najbardziej efektywnie jest przedstawiony w podręczniku „Kelias” dla klas piątych, wydanym w 2008 roku przez wydawnictwo „Briedis”. Autorzy w dziale „Wilno – stolicą Litwy” realizują dwa cele: po pierwsze, prezentują główne fakty o XIV wiecznej stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego; po drugie, zapoznają z niektórymi osobliwościami życia w mieście tamtego okresu³. Podany materiał formuje zrozumienie uczni, że Wilno stało się stolicą państwa Litewskiego z powodu dogodnego położenia geograficznego. W Wilnie mieszkali nie tylko Litwini, ale również ludzie innych narodowości, którzy otwarcie mogli wyznawać swoją religię, angażować się w rzemiośle i handlu; mimo trwających wojen, pożarów i upadków Wilno po raz kolejny zostawało przebudowane, rozszerzało się i nie traciło swojej wartości.

Miasto Wilno dociera do horyzontu piątoklasistów analizując odrębne pytania dotyczące kultury i życia politycznego Litwy. Zapoznawszy się z materiałem podręczników piątoklasista może dowiedzieć się, że w 1387 r. Wilno otrzymało prawo miejskie, pierwsza szkoła na Litwie została otwarta w 1397 roku przy katedrze wileńskiej, w 1579 roku otwarto szkołę główną – Uniwersytet Wileński, w 1459–1500 r. w Wilnie został pobudowany gotycki kościół Św. Anny, w drugiej połowie XVII w. kościół Św. Piotra i Pawła w stylu baroku, w XVIII w. na Uniwersytecie Wileńskim rozpoczęto nauczać aptekarzy, w 1905 r. w Wilnie odbył się zjazd wszystkich Litwinów - Wielki Sejm Wileński i inne.⁴ Wskazane fakty to odrębne odcinki historii miasta Wilna, które tworzą podstawę i formują zrozumienie uczniów, że od końca XIV w. Wilno było miastem, w którym egzystowało i ewaluowało kulturowe, ekonomiczne i polityczne życie państwa. W tym mieście sztuka i nauka nie przerywały się nawet w okresach wojen i okupacji. Na przykład, w podręczniku dla klas 5 „Palikimas” (wydawnictwo „Šviesa”) pisze się: „Po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego światło nauki nie wygasło. Była utworzona komisja archeologiczna i Muzeum Staroci. Później pojawiło się Litewskie Towarzystwo Naukowe”⁵.

Temat Wilna w kontekście wojen o niepodległość Litwy omawia się bardzo lakonicznie. W jednym z podręczników pisze się, że „Pierwsza wojna polsko-litewska zakończyła się rozejmem suwalskim. Polska jednak złamała ten układ. Jej wojska zajęły w 1920 roku Wilno i podążyły dalej w głąb kraju. Litwini wygrali bitwy pod Szyrwintami i Giedrojciami, jednak Wileńszczyzna pozostała w polskich rękach”⁶. Mówiąc o roku 1939 wskazuje się: „Stalin zażądał wypuszczenia na terytorium Litwy wojsk sowieckich. W zamian za to Litwa miała dostać odebraną Polsce Wileńszczyznę. Stało się jednak tak, jak w ówczesnym powiedzonku: „Wilno do nas, a my - do Rosji”. Stara stolica została zwrócona, ale cały kraj trafił w szpony Związku Sowieckiego”⁷.

³ Laužikas Rimvydas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 1 d. V kl., op. cit., s. 40.

⁴ Laužikas Rimvydas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 1 d.-2 d. V kl., K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2008; Petreikis Darius, Litvinaitė Jūratė, Meškuotis Faustas, Ramoškaitė-Stongvilienė Rūta, Bitautas Algis, Stankutė Simona, Istorija V kl. (serija „ATRASK“), UAB „Šviesa“, 2015; Litvinaitė Jūratė, Palikimas. Istorijos vadovėlis. 1-oji kn. V kl. (serija „Šok“), UAB „Šviesa“, 2007.

⁵ Litvinaitė Jūratė, op. cit., s. 34-35.

⁶ Laužikas Rimvydas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 2 d. V kl., op. cit., s. 118.

⁷ Ibidem, s. 137.

Wilno w centrum uwagi okazuje się prezentując wydarzenia 13 stycznia 1991 r., odzyskanie niepodległości Litwy⁸. Należy wyodrębnić zadanie badawcze o Wilnie, wskazane w podręczniku dla klasy 5 „Atrask” (wydawnictwo „Šviesa“).

Podręczniki dla klasy 8-10

W klasie 7-8 uczniowie zapoznają się z historią Litwy i świata od czasów starożytnych do drugiej połowy XVII w.. To jest trzecim etapem nauczania historii. Na danym etapie badanie historii Litwy zakańcza się wojną z Rosją oraz Szwecją i upadkiem dynastii Wazów. Na czwartym etapie nauczania historii, to jest w klasach 9-10, uczniowie badają historię Litwy i świata od drugiej połowy XVII w. do czasów współczesnych.

Zapoznawszy się z materiałem przedstawionym w podręcznikach dla klas 8-9 zauważono, że w odrębnych podręcznikach uczniowie mają nierówne możliwości zapoznając się z historią Wilna, rozwijając umiejętności oceniać i badać rozwój tego miasta w kontekście państwa i regionu. Według tego, ile czasu udziela się historii Wilna i jak ona jest przedstawiana, podręczniki można sklasyfikować na dwie grupy. Do pierwszej grupy należą podręczniki wydawnictwa „Briedis” dla klas 8-10 (seria „Laikas”), w których dla historii miasta Wilna, jego roli w życiu państwowym udziela się dużo uwagi, autorzy „nie rozrzucają” faktów o Wilnie po całym podręczniku, a starają się ich przedstawić w osobnych działach lub podrozdziałach, w których uczniowie zapoznają się z: a) legendą utworzenia miasta Wilna; b) życiem w Wilnie w XIV-XVII w.; c) życiem w Wilnie w czasach okupacji Rosji carskiej; d) oddzielnie jest omawiany temat Wilna w 3-4 dziesięciolecie XX w.; e) są badane zmiany w Wilnie w czasach okupacji sowieckiej. W podręcznikach dla klas 8-10, wydanych przez inne wydawnictwa, Wilno, jego aspekty historyczne nie są omawiane oddzielnie. Wilno jest wzmiankowane omawiając ważne wydarzenia państwowe, polityczne lub kulturowe. Na przykład, w podręcznikach pisze się o szkole - kolegium założonym w 1529 r., w Wilnie przez Abrahama Kulwiecia, o założonej przez jezuitów pierwszej na Litwie uczelni wyższej - Uniwersytecie Wileńskim, są omawiane dzieła architektury w stylu renesansu i baroku, stworzone przez Litewskich i zagranicznych artystów i inne⁹.

Wilno w pierwszej połowie XIV-XVII w. (spojrzenie na podręczniki dla klas 8)

W podręcznikach do historii dla klas 8, historia miasta Wilna rozpoczyna się od Wielkiego Księcia Litewskiego Giedymina. W podręczniku jest podany fakt, że po raz pierwszy Wilno zostało wskazane stolicą WKŁ w 1323 r., w liście pisanym przez Giedymina. Ten rok jest tradycyjnie uznawany za fundację Wilna, chociaż w niektórych podręcznikach wskazuje się, że Wilno egzystowało o wiele wcześniej¹⁰.

⁸ Laužikas Rimvydas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Kelias. Lietuvos istorijos vadovėlis. 2 d. V kl., op. cit., s. 164-165.

⁹ Bužinskas Saulius, Litvinaitė Jūratė, Serneckas Arūnas, Istorija. 1-oji kn. VIII kl. (serija „Šok“), UAB „Šviesa“, 2011, s. 50, 61.

¹⁰ Karvelis Deimantas, Lušys Stasys, Ščavinskas Marius, Vitkūnas Manvydas, Istorijos vadovėlis. 1 d. VIII kl. (serija „Raktas“), UAB „Baltų lankų“ vadovėliai“, 2010, s. 68; Bužinskas Saulius, Litvinaitė Jūratė, Serneckas Arūnas, Istorija. 1-oji kn. VIII kl. (serija „Šok“), UAB „Šviesa“, 2011, s. 36; Kapleris Ignas, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Raškauskas Kęstutis, Steponavičienė Lirija, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 1 d. VIII kl., K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2014, s. 89.

W podanym materiale o Wilnie XIV – XVII w. autorzy najczęściej uwagi zwracają danym tematom: rozwój miasta Wilna od końca XIV w. i do jego rozkwitu w XVI w. (tak nazywany „złoty wiek“), Wilno centrum handlu i rzemieślnictwa, rozwój kultury i edukacji w Wilnie, upowszechnienie architektury **baroku** w Wilnie. W podręczniku dla klasy 8 pisze się, że „W XVI w, za Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta, stało się jednym z największych miast w Europie Wschodniej - liczyło około 20 tys. mieszkańców. Miasto zaznawało w tym czasie spokoju, rósł dobrobyt mieszkańców kwitła kultura i oświata“¹¹. W innym fragmencie zaznacza się, że „[...] Wilno stało się ogniskiem kultury szeregu zamieszkałych tu narodów. Pod wpływem idei renesansu i reformacji powstawały dzieła pisane po litewsku, rusku, polsku i łacinie. Franciszek Skoryna założył w Wilnie pierwszą drukarnię. Z czasem miasto stało się jednym z największych w państwie polsko-litewskim ośrodkiem wydawniczym“¹². Opisując widok miasta, jego architekturę są podawane następujące fakty: „W architekturze Wilna spłoty się przejęte z Europy Zachodniej style: gotyk, renesans i inne. Przy odbudowie domów po kolejnych pożarach pojawiały się w nich detale coraz to nowych stylów. Miejscowi mistrzowie tworzyli też. własne tradycje. W XVI w. w Wilnie były 23 świątynie: 14 kościołów katolickich i 9 cerkwi prawosławnych“¹². Stwierdza się, że „Rządzone przez pogan WKL pozostało tolerancyjnym. Bardzo rzadko zdarzały się rozprawy z innowiercami”¹³. Jednak w innym podręczniku uczniowie są zachęceni do rozważania nad pytaniem: Czy można stwierdzić, że Wilno w połowie XVI w, stało się stolicą tolerancji w Europie?¹⁴

Wilno w drugiej połowie XVII w. – początku XX w. (spojrzenie na podręczniki dla klas 9)

Połowa XVII w. jest nazywana okresem, w czasie którego rozpoczęte wojny, pożary i epidemia cholery zatrzymały rozwój miasta Wilna¹⁵. Jednak pisze się, że w drugiej połowie XVII w. rozpoczęta budowa kościoła Św. Piotra i Pawła w Wilnie, w drugim kwartale XVIII w. w Wilnie sformowała się osobista szkoła późnego baroku (najbardziej znakomitym przedstawicielem tej szkoły był architekt Jan Krzysztof Glaubic (Glaubitz)). Zrekonstruowane w 1737 r. i 1748 r. stracone w pożarach kościoły: Wileński Św. Janów, Św. Katarzyny, Misjonarzy. Ze szkoły późnego baroku, ulokowanej w stolicy WKL, idee rozpowszechniły się na całym terytorium państwa. Od 1570 r. na Uniwersytecie Wileńskim działał szkolny teatr jezuicki¹⁶. Należy wyróżnić w 2012 r. przez wydawnictwo „Baltos lankos” wydany podręcznik dla klas 9 (autorzy: Butvilaitė Rasa, Karvelis Deimantas, Kostinienė Nelija ir in.), w którym omawiane jest rozszerzenie Uniwersytetu Wileńskiego, zwycięstwa w sferze nauki. W podręczniku pisze się, „[...] poziom niektórych gałęzi nauk humanitarnych (logiki, retoryki, teorii literatury, poetyki) był taki, że dzieła tych sfer były uznawane w centrach nauki – znakomitych uniwersytetach Zachodniej i Centralnej Europy. Na przykład,

¹¹ Kapleris Ignas, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Raškauskas Kęstutis, Steponavičienė Lirija, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. VIII kl., op. cit., s. 162.

¹² Ibidem, s. 163-164.

¹³ Kapleris Ignas, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Raškauskas Kęstutis, Steponavičienė Lirija, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 1 d. VIII kl., K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2014, s. 94.

¹⁴ Bužinskas Saulius, Litvinaitė Jūratė, Serneckas Arūnas, Istorija. 2-oji kn. VIII kl. (serija „Šok“), UAB „Šviesa“, 2011, s. 107.

¹⁵ Kapleris Ignas, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Raškauskas Kęstutis, Steponavičienė Lirija, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. VIII kl., op. cit., s. 164.

¹⁶ Butvilaitė Rasa, Karvelis Deimantas, Kostinienė Nelija, Lukšys Stasys, Pivoras Saulius, Tamošaitis Mindaugas, Istorijos vadovėlis. 1 d. IX kl., UAB „Baltų lankų“ vadovėliai“, 2012, s. 101.

„Logika” Marcina Smigleskiego była wydana w Oksfordzie ponownie trzy razy [...]. M. K. Sarbiewski [...] wysławił Litewskie nauki humanitarne¹⁷.

Wilno wspomina się omawiając w końcu XVIII w. przeprowadzoną przez Komisję Edukacyjną reformę szkolnictwa [...] ¹⁸. W podręcznikach ujawnia się rozprzestrzenienie się klasycyzmu na Litwie, są przedstawione dzieła architektury w tym stylu (pałac biskupa Macieja w Werkach, katedra wileńska) ¹⁹.

Przedstawione w podręcznikach fakty pokazują, że Wilno pozostało ważnym ośrodkiem kultury i nauki w państwie po rozpoczęciu się okupacji Imperium Rosyjskiego. W początku XIX w. przeprowadzając reformę edukacyjną w Imperium Rosyjskim był utworzony Wileński powiat edukacyjny. Cesarski Uniwersytet Wileński był na początku XIX w. ośrodkiem całego życia kulturalnego i społecznego Litwy. W nim tworzyły się tajne stowarzyszenia, wzrastała opozycja okupacji Rosyjskiej²⁰.

W podręcznikach wyróżnia się, że w XIX w. Największe na Litwie trzecie podług wielkości miasto Cesarstwa Rosyjskiego - Wilno - liczyło w połowie stulecia około 60 tys. mieszkańców. Litwini stanowili tylko nieduży odsetek mieszkańców miast ²¹. W miastach (i nie tylko) w XIX w. często był używany nie litewski lecz języki słowiańskie, najwięcej polski język. Mimo to, że w miastach ilość ludzi wzrastała (np. W 1857 r. w Wilnie mieszkało około 58 tys. mieszkańców), sytuacja w ciągu zarządzania carskiego faktycznie się nie mieniała²². Najważniejsze cechy XIX w. Wilna są wskazane w podręczniku dla 9 kl., wydanym przez wydawnictwo „Briedis” (seria „Laikas”). W rozdziale „Wilno: miasto i mieszkańcy“ napisano, że „Po III rozbiórce Rzeczypospolitej Obojga Narodów miasto utraciło swą wyłączność i stało się jednym z wielu ośrodków gubernialnych Rosji na prowincji imperium. W opinii współczesnych Wilno stało się „zapadłą dziurą, w której rej wodzili prowincjonalna szlachta, drobni rzemieślnicy, żebracy i rosyjscy urzędnicy. [...] W świadomości ludzi Wilno nadal istniało jednak, jako stolica państwa. Przez cały wiek XIX miasto pozostawało głównym ośrodkiem politycznym, gospodarczym i kulturalnym Litwy. Według liczby ludności Wilno należało na początku XIX w. do największych miast imperium”²³.

W podręczniku opisuje się przez Imperium Rosyjskie wprowadzone zarządzanie miastem, zmiany widoku miasta, osobliwości życia kulturalnego, jest podana informacja o socjalnym składzie mieszkańców Wilna. Piszemy: „Wraz z rozwojem przemysłu i handlu Wilno rozrastało się i piękniało [...]. Rosły 4-5-piętrowe budynki z cegły. Wznoszone je w modnym naówczas w Europie stylu eklektycznym. Główną ulicą miasta stała się nowo

¹⁷ Butvilaitė Rasa, Karvelis Deimantas, Kostinienė Nelija, Lukšys Stasys, Pivoras Saulius, Tamošaitis Mindaugas, op. cit., s. 106-109.

¹⁸ Jurkynas Juozas, Jurkynienė Genia, Visockis Albinas, Tėvynėje ir pasaulyje. Istorijos vadovėlis. IX kl., UAB „Šviesa“, 2009, s. 60.

¹⁹ Ibidem, s. 61.

²⁰ Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2015, s. 127, 128-129.

²¹ Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 1 d. IX kl., Mickevičiaus leidykla „Briedis“, 2015, s. 127, 140.

²² Butvilaitė Rasa, Karvelis Deimantas, Kostinienė Nelija, Lukšys Stasys, Pivoras Saulius, Tamošaitis Mindaugas, Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., 2012, UAB „Baltų lankų“, s. 83.

²³ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., op. cit., s. 256.

poprowadzona aleja Św. Jerzego (obecnie Giedymina). Skupiały się tu instytucje państwowe, banki, luksusowe hotele, restauracje, kawiarnie. W obecnym Pałacu Prezydenckim mieściła się rezydencja generała gubernatora²⁴.

Omawiając skład narodowościowy, życie kulturalne wskazuje się: „Wilno od dawnych czasów słynęło jako ognisko kultury i nauki wielu zamieszkujących je narodów. Po tym, jak car w pierwszej połowie XIX w. zamknął uniwersytet, życie kulturalne miasta osłabło, ale nie ustało. W 1855 r. z inicjatywy hrabiego Eustachego Tyszkiewicza założono Wileńską Komisję Archeologiczną. To towarzystwo naukowe badało historię i kulturę kraju, nosiło się z zamiarem odrodzenia uniwersytetu. Staraniem towarzystwa w gmachu byłego uniwersytetu otwarto Muzeum Starożytności -pierwsze publiczne muzeum w Wilnie. [...] Założono jedną z największych w Cesarstwie Rosyjskim bibliotek publicznych. W byłym ratuszu miał siedzibę teatr miejski.

Wilno było ważnym centrum duchowym i kulturalnym Żydów, zwanym Jerozolimą Północy. W końcu XIX - na początku XX w. działały tu żydowskie ośrodki religijne, salony literackie, drukarnie, zamożni mecenasowie wspierali wydawanie książek w językach hebrajskim i jidysz.

Na początku XX w. Wilno stało się głównym ośrodkiem litewskiego odrodzenia narodowego. Powstawały tu różne towarzystwa, skupiała się działalność polityczna i kulturalna. W 1904 r. zaczęto wydawać pierwszy na Litwie legalny dziennik „Vilniaus žinios”. Działacze odrodzenia narodowego wierzyli, że Wilno znów będzie stolicą Litwy²⁵.

Zmiany w życiu Wilna związane z rewolucją przemysłową, rozpowszechnieniem nauki są podawane i w innych podręcznikach: w 1859 r. w Wilnie rozpoczęła działać stacja telegraficzna, we wrześniu 1860 r. do Wilna przyjechał pierwszy pociąg, w 1903r. w Wilnie zjawiała się elektryczność, w Wilnie i Kownie do samego początku Pierwszej wojny światowej popularnym transportem miejskim były tramwaje konne i inne.²⁶

Wilno XX w. (spojrzenie na podręczniki dla klas 10)

W podręcznikach obraz Wilna w XX w. jest bardzo fragmentaryczny. Na początku XX w. Wilno przedstawia się jako ważny ośrodek życia społecznego i politycznego na Litwie. W 1905 r. wydarza się zjazd Litwinów, który jest nazywany „Wielkim Sejmem Wileńskim”, w 1917 r. – Konferencja wileńska, 18 lutego 1918 r. Litewska Rada Państwowa uchwaliła niepodległość Litwy²⁷.

W podręcznikach oddzielnie jest omawiany problem dotyczący Wilna. W jednym z podręczników, badając konflikt Litewsko – Polski z powodu Wilna, występuje pytanie: „Do kogo należy Wilno?”

Na to pytanie próbuje się odpowiedzieć omawiając i wyjaśniając uczniom, że Wilno przez stulecia było miastem wielonarodowościowym i wielokulturowym, ogniskiem tolerancji. Na początku XX w. najwięcej w nim było Żydów, Polaków bądź spolonizowanych Litwinów, mniej Białorusinów i Rosjan. Litwini stanowili mniejszość. Jednak Litwinom Wilno było historyczną stolicą. Są podawane argumenty, że „Obradował tu Wielki Sejm Wileński, działały

²⁴ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., op. cit., s. 257-259.

²⁵ Ibidem, s. 259.

²⁶ Butvilaitė Rasa, Karvelis Deimantas, Kostinienė Nelija, Lukšys Stasys, Pivoras Saulius, Tamošaitis Mindaugas, Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., op. cit., s. 8, 82-85, 94-98; Jurkynas Juozas, Jurkynienė Genia, Visockis Albinas, op. cit., s. 164-167.

²⁷ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Ramanauskas Robertas, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas. Istorijos vadovėlis. 2 d. IX kl., op. cit., s. 268-271; Galinis Albinas, Jurkevičius Saulius, Petrauskis Kęstutis, Naujųjų amžių istorija. IX kl., 2009, UAB „Kronta“, s. 220-222.

litewskie stowarzyszenia kulturalne, proklamowano niepodległość Litwy. Wilno stanowiło część litewskiej tożsamości narodowej. Litwini nie wyobrażali sobie odbudowy państwowości bez Wilna²⁸. Wyjaśniając genezę konfliktu między Polakami i Litwinami za Wilno, wskazuje się, że „Do XX w. przynależność Wilna do Litwy nie budziła niczyjej wątpliwości. Zmiany zaszły po I wojnie światowej. Z roszczeniami do miasta wystąpiła Polska, do której Wilno nigdy nie należało. Ani w Wilnie, ani na Wileńszczyźnie Polacy nie stanowili większości. Polska nie miała też uzasadnionych argumentów prawnych i historycznych, by oderwać Wilno od Litwy. Utrzymywano, że Wilno przynależy do Polski z powodu dominującego na tym terytorium języka polskiego. W prawie międzynarodowym jednakże język mieszkańców określonego terytorium nie był i nie jest podstawą do rozwiązywania sporów terytorialnych. W konflikcie o Wilno Litwini słabsi, jednak racje prawne i historyczne były po ich stronie²⁹..

W podręcznikach konstatuje się, że przyłączone do Polski Wilno stało się odległą prowincją kraju, zbutwiała obróbka metali, skór, futer, mebli, gałęzie przemysłu obuwniczego. W Wilnie i w kraju Wileńskim były ograniczane prawa Litwinów i innych narodowości (nie Polaków), towarzystw litewskich, szkół, działalność prasowa³⁰. Wskazuje się, że władze polskie, stosowały represje przeciwko zamieszkałym na Wileńszczyźnie Litwinom i Białorusinom. Litewskie słowo - drukowane i mówione - było prześladowane, na Wileńszczyznę wywożono kolonistów i td.³¹. Jednak zaznacza się, że Władze litewskie stosowały wobec Polaków na Litwie te same restrykcje: „[...] ograniczały liczbę polskich szkół, nie zezwalały na otwieranie nowych. Wskutek polonizacji nie miała część tutejszych z Wileńszczyzny przyjęła tożsamość polską i stała się częścią narodu polskiego³². Natomiast podają się fakty, że w 1920-1939 r. w kraju Wileńskim działało więcej niż 500 politycznych, kulturalnych, gospodarczych, edukacyjnych i innych organizacji. Z kulturalnych i edukacyjnych stowarzyszeń litewskich najbardziej wyróżniały się Litewskie Towarzystwo Naukowe, towarzystwo Św. Kazimierza, towarzystwa edukacyjne „Rytas” i „Kultūra”³³. Ośrodkiem naukowym i kulturalnym Wileńszczyzny był reaktywowany w 1919 r. Uniwersytet Wileński, któremu nadano imię Stefana Batorego. Tam pracowało i uczyło się mnóstwo ludzi zaszczyconych kulturze Litwy i Polski. Jednym z najbardziej znanych jest Czesław Miłosz³⁴..

Odzyskanie Wilna jesienią 1939 r. w podręcznikach przedstawia się jako symboliczne dla Litwy, ponieważ państwo trafiło pod wpływ Rosji, utraciło suwerenność, groziła nowa okupacja³⁵. Jednak pisze się, że po przejściu rozdartego przez Armię Czerwoną Wilna, Rząd litewski pomagał cierpiącym biedę mieszkańcom miasta: zaopatrywał ich w żywność, po korzystnym kursie skupił bezwartościowe już w tym czasie pieniądze polskie.

²⁸ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., 2016, K. Mickevičiaus leidykla „Briedis“, s. 51.

²⁹ Ibidem, s. 51.

³⁰ Ibidem, s. 53; Bakonis Evaldas, Tėvynėje ir pasaulyje. Istorijos vadovėlis. X kl., 2009, UAB „Šviesa“, s. 56.

³¹ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., op. cit., s. 53.

³² Ibidem, s. 53.

³³ Bakonis Evaldas, op. cit., s. 56.

³⁴ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., op. cit., s. 52.

³⁵ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., op. cit., s. 107; Tamošaitis Mindaugas, Raktas. Istorijos vadovėlis. 1 d. X kl. (serija „Raktas“), 2010, UAB „Baltų lankų“ vadovėliai“, s. 153; Bakonis Evaldas, op. cit., s. 89.

Starano się nie ograniczać polskiej oświaty i życia kulturalnego. Do Wilna stopniowo przenosiły się litewskie instytucje władzy i placówki naukowe³⁶.

W podręcznikach wydanych przez wydawnictwa „Briedis” i „Baltos lankos” jest omawiane pytanie Wilna w czasach Drugiej wojny światowej. Wskazuje się, że w latach okupacji niemieckiej stosunki litewsko-polskie znacznie się pogorszyły. Polski rząd na emigracji nadal uważał Wileńszczyznę za terytorium Polski. Społeczność polska

Pasirašius Lietuvos vietinės
rinktinės ir Armijos krajobos veteranų
susitaikymo deklaraciją 2004 m.

traktowała Litwinów na Wileńszczyźnie jako okupantów i nazistowskich kolaborantów. Litwini z kolei też uważali działających na Wileńszczyźnie partyzantów Armii Krajowej za okupantów, ponieważ ci walczyli o Polskę w przedwojennych granicach. Konfrontacja między dwoma

stronami prowokowała okupacyjną władzę nazistowską. Przedstawia się wzajemne akcje zemsty, od których najbardziej cierpiała miejscowa ludność cywilna (Glinciszki, Dubinki)³⁷. W podręczniku wydanym przez wydawnictwo „Briedis” jest przedstawione historyczne spotkanie weteranów Litewskiego Korpusu Lokalnego i Armii Krajowej w 2004 r., na którym „[...]dawni nieprzyjaciele, kombatanci Litewskiego Korpusu Lokalnego i Armii Krajowej, uścisnęli sobie dłonie i podpisali deklarację pojednania”³⁸.

W podręcznikach najmniej jest omawiany rozwój Wilna w czasach okupacji sowieckiej. Omawiając cechy życia społeczeństwa litewskiego w latach okupacji sowieckiej, są przedstawiane oddzielne fakty o Wilnie, np.: zmiana liczby mieszkańców Litwy, a także Wilna, rozszerzenie miasta oraz budownictwo nowych mikrorejonów³⁹. Bardziej szczegółowo pytania związane z rozwojem miasta Wilna są omawiane w podręczniku do historii dla klasy 10, wydanym przez wydawnictwo „Briedis”. Autorzy serii podręczników „Laikas” dotrzymują się ciągłości i w podręczniku dla klasy 10 jest wyróżniony oddzielny rozdział: „Wilno – stolica LSSR”. Piszemy o przeprowadzanej przez władze sowieckie unifikacji wszystkich miast. „[...]Władze ujednoliciły miasta pod jeden szablon. Wilno starano się upodobnić do setek innych socjalistycznych miast od Kamczatki do Bałtyku z typowymi ogromnymi stalinowskimi gmachami, szerokimi alejami, szarymi dzielnicami mieszkalnymi. [...] Po wojnie wysocy urzędnicy poważnie zastanawiali się nad zmianą nazwy miasta - rozważano nadanie mu nazwy Czerniachowska, na cześć generała Armii Czerwonej, który w 1944 r. zajął Wilno. W miejsce starych nazw ulic pojawiły się nazwy sowieckie: ulica Giedymina została aleją Stalina, a później Lenina, Zamkowa stała się Gorkiego, Zawalna - Komsomolską, Plac Łukiški dostał nazwę Lenina. Nazwy ulic i urzędów pisano w dwóch językach - po litewsku i rosyjsku.

Wiele dotkniętych przez wojnę domów można jeszcze było odbudować. Władze jednak, pragnąc unicestwić spuściznę mieszkających tu ongiś ludzi, wymazać pamięć historyczną i stworzyć nowe oblicze miasta, niszczyły stare Wilno i jego pomniki architektoniczne. [...] Masowo zamykano kościoły. [...] Na placach i skwerach miasta wyrosło mnóstwo pomników sowieckich działaczy kolaborantów”⁴⁰.

³⁶ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., op. cit., s. 107.

³⁷ Ten pat., p. 114; Tamošaitis Mindaugas, Raktas. Istorijos vadovėlis. 2 d. X kl. (serija „Raktas“), 2010, UAB „Baltų lankų“ vadovėliai“, s. 190.

³⁸ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 1 d. 10 kl., op. cit., s. 114.

³⁹ Tamošaitis Mindaugas, Raktas. Istorijos vadovėlis. 2 d. X kl., op. cit., s. 150-155.

⁴⁰ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 2 d. 10 kl., op. cit., s. 204-205.

Mówiąc o rozszerzeniu miasta wyróżnia się, że „[...]W mieście budowano coraz to nowe zakłady przemysłowe, rosła liczba mieszkańców, brakowało mieszkań. Aby rozwiązać ten problem, zaczęto w Wilnie budować domy mieszkalne według typowych, jednakowych dla całego ZSRS projektów. [...] W połowie lat 80-tych XX w. liczba mieszkańców Wilna przekroczyła 500 tys. osób. Miasto rozwijało się dynamicznie, wyrastały coraz to nowe dzielnice mieszkaniowe. Domy budowano standardowe, takie jak we wszystkich miastach ZSRS”⁴¹.

W rozdziale autorzy rozpatrują życie codzienne mieszkańców Wilna: „W Wilnie czynnych było tylko kilkadziesiąt mniejszych i większych kawiarni i restauracji. Chcąc do nich trafić, trzeba było wystać w długich kolejkach albo mieć znajomości (ta reguła obowiązywała też w wielu innych miejscach: w kasach teatralnych i kinowych, sklepach). Inteligencja wysiadywała w „Nerindze” i „Literatą svetainė”, młodzież zbierała się w kawiarniach „Vaiva” i „Žibutė”. Nie było wolnych miejsc w salach na spektaklach w teatrach dramatycznych, w operze, na koncertach gwiazd estradowych. [...] Imponującą imprezą i świętem narodowym były odbywające się co pięć lat w Wilnie uczniowskie i studenckie święta pieśni, na które uczestnicy i widzowie zjeżdżali się z całej Litwy [...]”⁴².

W zakończeniu rozdziału pisze się: „W latach sowieckich miasto się zmieniło: zniszczono bezcenną spuściznę historyczną, rozproszono starych mieszkańców, inne stało się oblicze grodu nad Wilią. Wilno rozrosło się, uformowało się nowe, mocno mieszane pod względem narodowościowym i socjalnym pokolenie Wilnian, powstały nowe tradycje kulturalne”⁴³.

Temat Wilna w podręcznikach dla klas 10 jest odzwierciedlony fragmentarycznie badając odzyskanie niepodległości Litwy w końcu XX w., wydarzenia 1991 r. „Krwawą Niedzielę”⁴⁴.

W ogłoszeniu oddzielnie nie są analizowane podręczniki dla klas 11-12 wydanych w 2011-2015 r., dlatego że w nich są powtarzane fakty i ocena autorów odzwierciedlone w podręcznikach dla klas 8-10. W 2011 r. został wybrany model, że w 11-12 klasie uczniowie bardziej orientują się na historię społeczeństwa i kultury, jednak to nie rozwiązało problemu różnic między koncentratami. Autorzy podręczników dla klas 11-12, uwzględniając program szkoły średniej i program egzaminów końcowych, faktycznie są zobowiązani podać skrót historii Litwy i świata wcześniej omówiony w klasie 7-10.

Wniosek

W zbadanych podręcznikach do historii podany materiał nauczania stwarza warunki dla uczniów formować zrozumienie, że od końca XIV w. Wilno było ważnym centrum życia politycznego, ekonomicznego, kulturalnego. Z powodu swojego położenia geograficznego, czynników historycznych w Wilnie od czasów WKL wspólnie żyli mieszkańcy różnych narodowości i konfesji.

Autorzy podręczników, jako wyłączną cechę Wilna nazywają wielokulturowość, różnorodność religijną, dominującą tolerancję narodowościową i religijną, dominację miasta w życiu państwa.

W podręcznikach w pierwszej połowie XX w. powstały i rozwijający się konflikt między Polakami i Litwinami rozpatruje się z różnych perspektyw. Wyróżnia się, że w konflikcie o Wilno Litwini słabsi, jednak

⁴¹ Kapleris Ignas, Laužikienė Andželika, Meištas Antanas, Mickevičius Karolis, Tamkutonytė-Mikailienė Živilė, Laikas 10. Istorijos vadovėlis 2 d. 10 kl., op. cit., s. 205-206.

⁴² Ibidem, s. 206-207.

⁴³ Ibidem, s. 207.

⁴⁴ Bakonis Evaldas, op. cit., s. 150.

racje prawne i historyczne były po ich stronie. Podane fragmenty źródeł historycznych, zadania, opisy konfliktu oraz ich oceny odzwierciedlają dążenia autorów do nauczania uczniów wszechstronnego analizowania tego etapu w dziejach litewsko-polskich, oceny go z perspektywy ówczesnej, jak też dzisiejszej.

Tylko w jednym z czterech zbadanych podręczników pytania rozwoju Wilna w czasach okupacji sowieckiej są omawiane bardziej dokładnie. Najwięcej uwagi udziela się unifikacji miasta, rozszerzeniu, pytaniom zniszczenia dziedzictwa historycznego. Zostaje niejasnym, jak zmienił się skład mieszkańców miasta, czy odbywały się poszukiwania litewkości w Wilnie i jego okolicach w czasach okupacji?

W podręcznikach faktycznie nie jest odzwierciedlona rola Wilna we Wschodniej i Centralnej Europie. Są przedstawiane odrębne fakty o związku Wilna z innymi miastami Europejskimi, fragmentarycznie zbadana rola Wilna w życiu politycznym, ekonomicznym i kulturalnym Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Dane pytania mogły by być zbadane w podręcznikach klas 11-12. Jednak z powodu egzystującej struktury nauczania historii autorzy podręczników nie mają możliwości bardziej dokładnie przedstawić i zachęcić uczniów analizować problemy historii Litwy o podobnym charakterze.